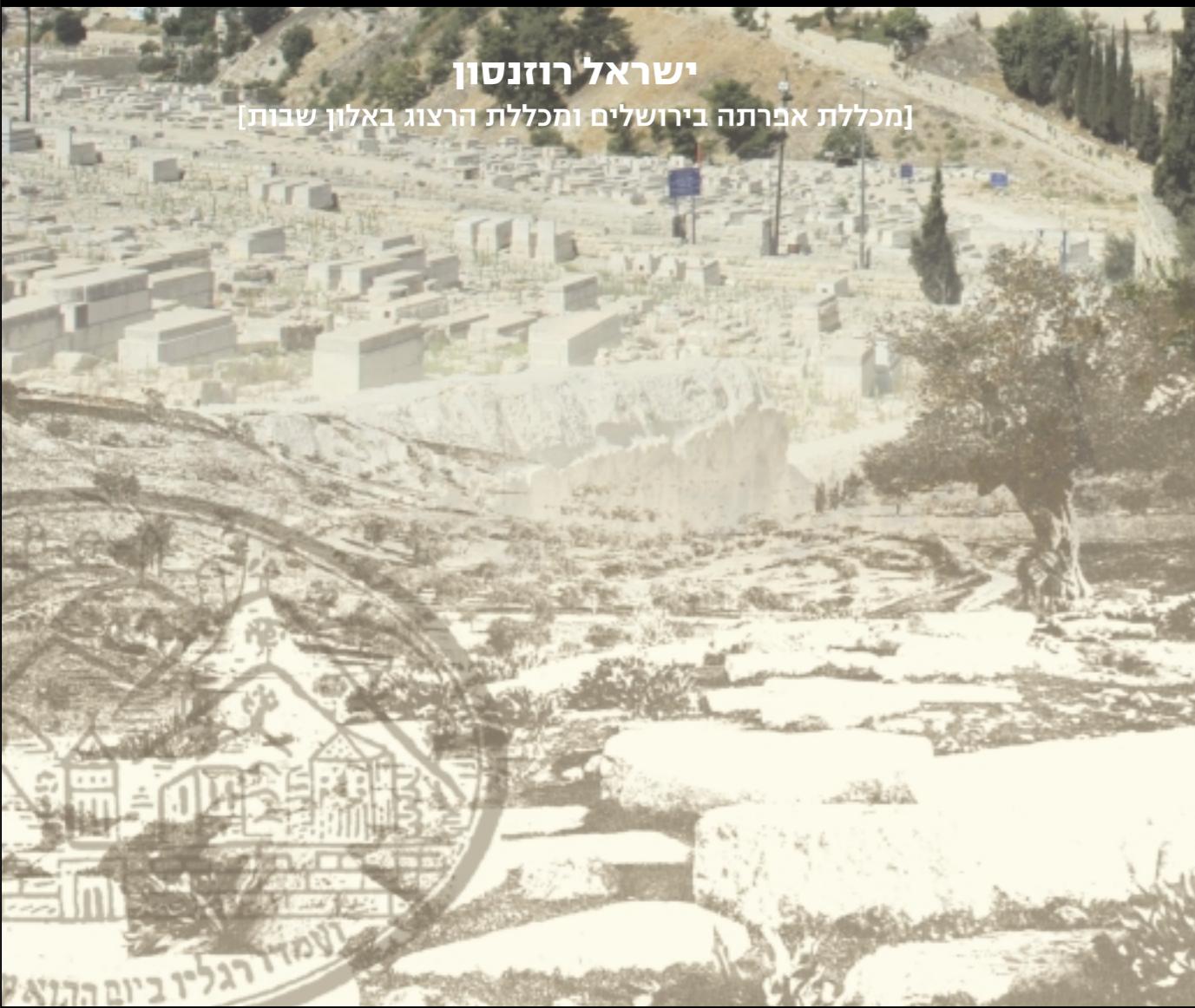

**'משחה' ו'משחית' –
עינויים בתייאורי הר הזיתים
במקרא ובפירושיו של רש"י**

ישראל רוזנסון

[מכללת אפרתה בירושלים ומכללת הרצוג באלוון שבות]

המגדיש את מצבו הגיאוגרפי ממזורח לעיר. שמו הבסיסי 'הר הזיתים' נגזר מן הסתם מגידול זיתים בו ובסביבתו, ו מבחינה זו הוא מזכיר שמות גיאוגרפיים רבים הקשורים בחקלאות (אהרוני תשמ"ז: 90-92). אפשר שהר המשחה - כינוי הנפוץ בספרות חז"ל - רוחם גם בתקופת המקרא, כפי שנראה משחק הלשון הגלום בהר המשחת' (להלן); משחת מושחת על משחה. אם כך הוא, הרי שהכינוי החקלאי-טכני איתי' משתנה לכינוי ' mishcha' שעשו לחיות מובן כשםן, ויש בו גם כדי לرمוז גם למישחה' שהיא פעולה דתית ולאומית, וזה היה ככל הנראה משמעות חשובה של ' mishcha' בלשון מקרא (וأن גמן 1990: 1123-1127).

בחינה כללית של מעמדו במקרא, ניתן לדבר על התיאיחסות למצבו הגיאוגרפי של ההר וניצולו ההיסטורי של הר הזיתים. נימנוו שמיושב בו כחלק מייצובי ספרותי של זירת הספר; בכך זה, ניתן לדבר על יסionario גיאוגרפי וכן על שימושו על היותו מצע לפעילויות דתית אנושית, יותר מכך, על היותו גיא חיזון לאירועים של נוכחות עמוק מהעימות היהודי-נוצרי בן זמנו, מרבה רשי' בהתייחסות להר הזיתים. בדבריו צפונות תובנות מסוימות לרקע הגיאוגרפי. הצורך בהשוויה בין הנитוח שאותו אנו מציעים לפניו של מקרא, לבין הדרך שבה רשי' את הדברים, וחוק מלحوות מובן מלאיו. ובכל זאת, השוואה העשויה לתרום לראייה עמוקה יותר של הדרך שבה נتفس המקומות בספרות הדרשית. יזכיר כי מסגרות זו איננה אפשרות בירור מלא ומקיים של מעמדו של הר הזיתים בספרות המדרשתית. התיאיחסו למדרשיהם העוסקים בהר רק במידה שהם מדרשים להשוואה המוצגת בין ניתוחינו הספרותי לטקסט המקראי לבין פרשנותו של רש"י.

ג. קדשה וمسעות - הר הזיתים במקרא ובמדרש 'עשרה מסעות'

הטופוגרפיה של ההר ומשמעותה בספרות בリיחת דוד מאבשלום (שמואל ב, טו) סייפור בリיחתו של דוד מפני אבשלום בנו מגוליל ירעה גיאוגרפית נרחבת. המגמה הכללית היא מעמדה של ירושלים כמרכז הארץ טובע הטוב במקרא. בינהם בולט במיוחד הר הזיתים תנועה מזרחית אל המדבר מבלי שיזוג יעד גיאוגרפי ברור (בבמץ נאמר: "ראו אנכי מתהמה בערבת המדבר" [טו, כח]). השלב הראשון הוא מעבר הקדרון: "וְהַמֶּלֶךُ עֹבֵר בְּנַחַל קָדְרוֹן וְכָל הָעָם עַל פִּנְיָה דֶּרֶךَ אֶת הַמִּדְבָּר" [טו, כג]. מכאן הולך ומתפתח תיאור מפורט הנשען על הטופוגרפיה של הר הזיתים. קשי הטיפוס הפיסי בהר התלול (הפרש גבהים של כ- 200 מ' בין אפיק הנחל להר) מהווים רקע מתאים לקשי הפסיכולוגיה: "וְדוֹד עַלְהָ בְּמַעֲלַה הַזִּיתִים עַלְהָ וּבְכָה" (טו, ל). ריבוי לשונות חיוי והוא הלך יחר' וכל העם אשר אותו חפו איש ראש וועל' עלה ובקה" (טו, ל). מציג את ישותן של ירושלים כמרכז גוף האבל. עלה' (חמש פעמים) מדגיש את הקושי הגופני המתוחזק בעטיו של החורך לילך יחר' מפאת האבל. משחק המצלול המבוסס על עיצורי חי"ת ופ"ה - יוראש לו חיוי והוא הלך יחר', מדגיש את 'השתכחות' האבל בגוף כלו מכף רגל ועד ראש. התיאור המפורט מוביל בראש ההר: "וַיְהִי דוד בא עד הראש אשר ישתחווה שם לאלהים והנה לקראותו חושי הארכי קרווע כתנתו ואדמה על ראשו ("טו, לב). הטעתה הראש שבו היה נוהג להשתחוות' מחזקת את מوطיב ההענות דוקא שם (בר אפרת תנ"ו: 170). גם כאן פועל משחק לשון שעשו לשאת משמעות הקשורות את 'ראש החפו' ש'אדמה עליו' ליראי' ההר, ובכך מתקשר האבל הנוכחי להרגלי ההשתחוות לה'. האבל בהווה ועובדת האל בעבר מובילים ייחודי להענות דוקא במקום זהה.

ראש ההר מציין במונחים טופוגרפיים מודרניים 'קו פרשת מים'. מבחינה ספרותית זהה נקודת התפנית בספרות שמננה ילק' ותתגלל סיומו החיוובי - עד כמה שניתן לדבר על סיום חיוובי בספרות הנורא - שכן שם, בדיקות שם, מתגללה חושי שמננו לתתגלל היושעה. קו פרשת המים הוא הקו שמננו מתחילה ירידת גיגיאוגרפיה וגם בספרות; בספרות, שכן בתחילת הירידה הגיאוגרפית מתחוללת הפגיעה הבאה: "וְדוֹד עַבְרָ מַעַט מַהְרָאשׁ וְהַנָּה צִיבָא" (טז, א), ומפגינה זו יצמץ' בהמשך העיליה של ספר שמואל מה שעשו להיות נתפס בעיות מוסריים (פרשת 'השדה' שמואל ב יט-לא), המuib על משפט הצדק של דוד. ראוי לציין כי הר ממשיך 'لتפקד' גם

א. הקדמה

בשורות הבאות תוצע התבוננות פרשנית בתיאורי המקראים של הר הזיתים ובדרך שרש"י התיחסות לתיאורים אלו. אפיוני מקום ותיאורי מהווים רכיב חשוב באופן שבו המקרא מביע את עצמו (אמית תש"ס: 128-128) וכך שבעניינו של הר הזיתים הדברים מבוררים בפרשניות ובמחקרים הספרטניים יש לדעתנו מקום לרכזם, לבחון מהי משמעותם הספרטנית המצטברת, ולברר את האפשרות שהם מתיחסים אחדדי, בהישען על התשתיות הגיאוגרפיה הבסיסית הדומה ועל הדיאלוג הפנימי המתנהל לא-אחד במקרא. על בסיס העיון הפרשני-ספרותי עולה ההיסטוריה לשבי'.

כפרש המנסה לטוות מושא מסוימת של פשוט, המשלב בפירושיו מדרשים רבים ומושפע באופן עמוק מהעימות היהודי-נוצרי בן זמנו, מרבה רשי' בהתייחסות להר הזיתים. בדבריו צפונות תובנות מסוימות לרקע הגיאוגרפי. הצורך בהשוויה בין הניטוח שאותו אנו מציעים לפניו של מקרא, לבין הדרך שבה רשי' את הדברים, וחוק מלحوות מובן מלאיו. ובכל זאת, השוואה העשויה לתרום לראייה עמוקה יותר של הדרך בה נتفس המקומות בספרות הדרשית. יזכיר כי מסגרות זו איננה אפשרות בירור מלא ומקיים של מעמדו של הר הזיתים בספרות המדרשתית. התיאיחסו למדרשיהם העוסקים בהר רק במידה שהם מדרשים להשוואה המוצגת בין ניתוחינו הספרותי לטקסט המקראי לבין פרשנותו של רש"י.

ב. כינויו השונים של הר הזיתים

מעמדה של ירושלים כמרכז הארץ טובע הטוב במקרא. בינהם בולט במיוחד הר הזיתים המופיע בשמות וכינויים שונים ובהקשרים שונים. אפיונו כיהר אשר על פni ירושלים' מדגיש את ייחודה; הוא נזכה היטב ממנה והוא ממנו. יש והוא מאופיין גם באמצעות הכינוי 'קדם'

בכללותו באמצעות איזו איקות מקודשת שמיוצגת בו מלבתachelha. אולם נuri, מבלי להרחב בסוגיה, כי ענייני קידוש של אתרים ושינויי קדושה נתפסים במקרא כתהיליך דיןامي ודברים משתנים בדייעבד, כך שבפועל נוכחות האל באתרים האלו עשויה להתפרש כמעnika להם מעמד דתי מיוחד. לדברים יש קשר לעיסוק בתחנות נזודי השכינה המתוארות בספרות חז"ל (להלן), ולמה שנאמר על הר הזיתים בספר חז"ל (להלן).

בפרקדים אלו, לא נאמר מה 'קריה' לכבוד ה' בהמשך (בניסוח 'קריה' אנו פושעים בעקבות תיאור המוחשי של הכתוב). הנביא יגופיו מועבר על-ידי הרוח לבבל ("יכשידמה אל הגולה" [יא, כד]). ניתן להסיק שגם הנוכחות האלוהית המגולמת ב'כבוד ה' מופיעה שם. הנביא, כידוע, הופיע לתגלות ב'בקעה' ("במראה אשר ראתינו בבקעה" [ח, ח]). ובמבט כולל למעמידות התחרשיות הללו צמד של ניגודים - 'הר' - 'בקעה'. כביכול, הכבוד הגיע למקום הפוך לגשמי מן המקום שבו שהה קודם לכן.

הכתב מציר למקדש, שהוא נקודת המוצא, מעין תחליף: "וואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם" (יא,טו). אולם, יש להדגיש כי האמור לעיל מוסך רק על ידי היקש כלל, שכן באופן ישיר לא מסופר כלל מה עלה בגורלו של ההר, משכנן הכבוד, לאחר העזיבה. לשאלת זו ירושלים "(א,יא, ז). לא נזכר כאן שם מקום מפורש, אך הכוונה להר הזיתים, ומובעת כאן התייחסות למקומות אחרים בירושלים: על פנוי ירושלים', ככלומר, ממולה. בתיאור התייחסות מן הגילולים בפרשת יאשיהו המוקם אופיין כך: "ויאת הבמות אשר על פנוי ירושלים אשר מימיין להר המשחית אשר בנה שלמה מלך ישראל [... טמא המלך [...]" (מלכים ב, כג, יג). מול התייחסות הסתמית בסיפור שלמה, בא סיפור יאשיהו אפיקו ימייניו, דרום) הנושא שם ('הר המשחית'). כללית, הכוונה כאן היא לראות באתר מקום שיש בו כדי להשחית, ומה שבפרשת שלמה הוזג עדין בניסוח תמים - 'הר אשר על פנוי ירושלים', הפק במהלך הדורות להר שהוא משחית.

הר הנבקע - זכריה

פרק יד בספר זכריה טווה קשר בין המקדש, העיר וההר. יש לו זיקה ברורה למדיינ לספר יחזקאל, וענינים שונים חווורים בספר זכריה בזורה דומה. הפטוקים המתיחסים אל העיר וההר שווורים בסיפור מלחתה ה' בגויים בעtid: "הנה יום בא [...] ויתר העם לא יכרת מן העיר. ויצא ה' מונח שמצויר משיחת השהה פוליה דתית חיובית הינו מעין מדרש ל' mishcha' - נלחם בגויים ההם כיום הלחמו ביום קרב. ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פנוי ירושלים מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה גיא גודלה מאד ומשחץ ההר צפונה וחציו נגבא. ונסתם גיא הרי כי יגיא גיא הרי אל אצל" (זכריה יד, א-ד). מתוך הסיפור עצמו לא ברור מה היא התכליית המדוקפת של 'בקעת' הר הזיתים, ודומה כי הימנושה' איננה בוגדר תכלית עמידה על ההר - יחזקאל

בסיורו הנבואי שמצויר ביחס בין המקדש לעיר ולהר. תהיליך מרכז המתויה בפרקדים אלו הוא עזיבה של ה', וניתן לראות בו ימידה כנגד מדיה. מול טענתם: "ע"זוב ה' את הארץ ואין ה' ראה" (ט, ט), מתברר כי ה' אכן עזוב, אך לא את הארץ כי אם את המקדש. התחנות בתהיליך העזיבה הן: "ויצא כבוד ה' מעל מפטון הבית ויעמד על הכרובים" (יג, יח); "ויעמד פתח שער בית ה' הקדמוני וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה" (יג, יט); וכן מודגשת הכוון הכללי מזרחה (גם הנבואה מונעת בכיוון זהה [יא, א], אך מצוינת שם גם נקודה בדורותם: "והכרבים עומדים בבית" [יג, ג], כך שבძקן הכלול התנוועה אינה פשוטה). בשלב מתקדם יותר מתווארות שתי תחנות נוספות: "ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מקדים לעיר" (יע, כג). בכך מושלמת המגמה הכלכלית מזרחה (ההר אינו מצוין בשמו, אלא ביחסו לעיר 'מקדם לעיר'), ומושלבת בה המגמה של קישור המקדש, העיר וההר בכוח נוכחותו הדינאמית של האל. האם ניתן להזות במקלול הגיאוגרפי המוצג כאן יරחוב מקודשי (במועדון של שטח מובחן שצפיפות האתרים המקודשים בו מעnika לו איקות מיוחדת)? מכיוון שבгин מוטיב העזיבה, נוכחות האל בעיר' ובהר' מוצגת כאן כnocחות של בדייעבד, קשה לדבר על קידוש המרחב 'מקדש-עיר-הר'

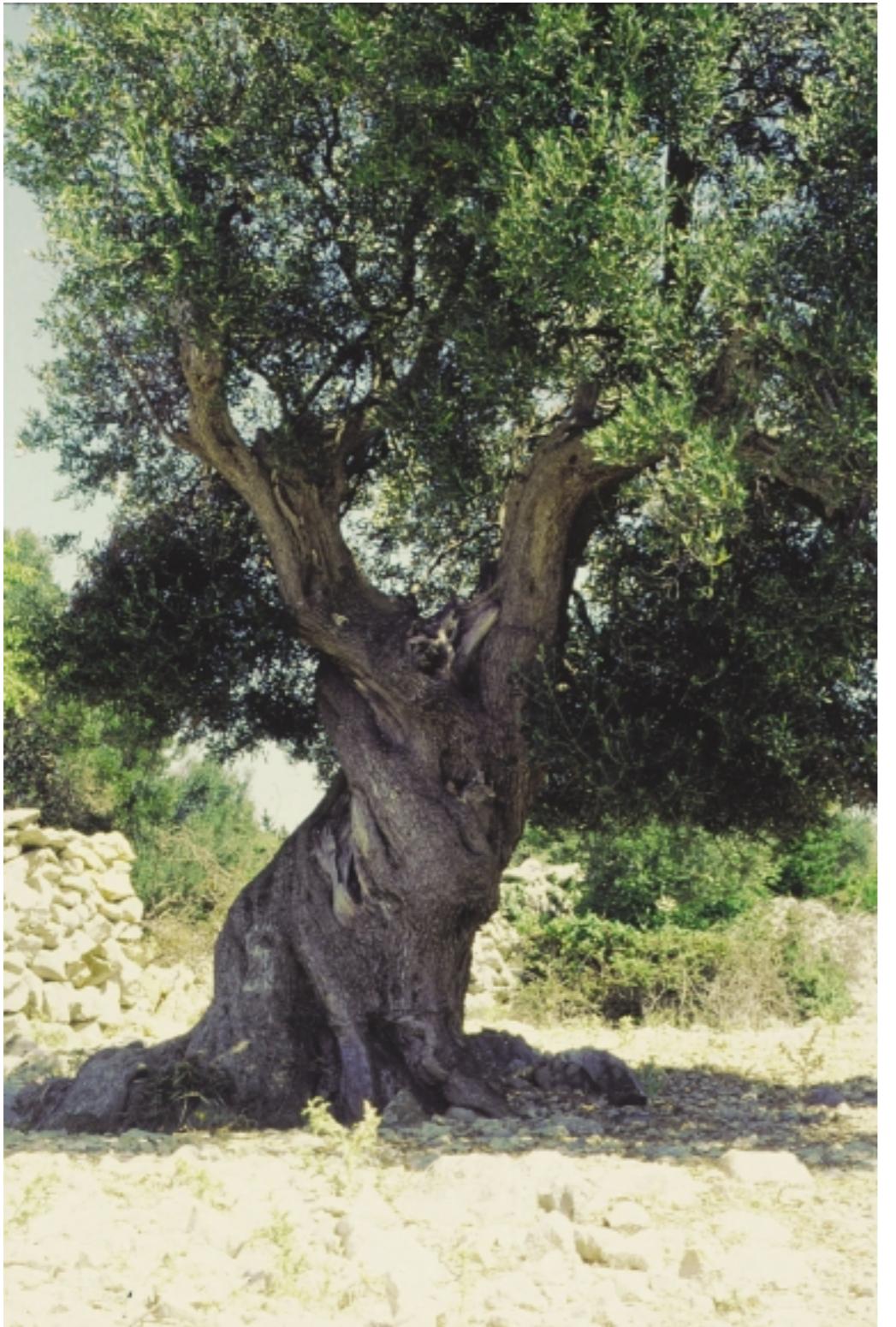
במשך שבו מסופר: "וושמעי הלא בצלע ההר לעמתו הלוך וקלל ויסקל באבניו לעמתו ועפר בעפר" (טו, יג). אלו כמובן ביטויים של השפה, שגם בהם נבחן Dodd באותה זירה גיאוגרפיה. אם נבוא לסכם, הדגשת המركם הטופוגרפי יוצרת זירה לעיליה, זירה שהיא עצמה מעצבת תחושות, זירה שהיא כל קיבול שאליו מערה הסייעת את החומרים הלשוניים וצר את צורתם כדי להעצים תחושות אלו. אפשר כמובן להתווכח עד כמה חזק הקשר הסימבולי בין הטופוגרפיה לפיסיולוגיה, עד כמה מבוססת הצעה למהלך עניינים הקשור את התחושות לשטח, ובאייזו מידת מהו הנוּף הפסיכולוגי משמעותו ל'inner' הפנימי - הנפש. יתרה מזו, קשה לדעת האם הסימבוליקה של קוו פרשת מים שהזועה כאן אכן עמדה בבסיס קריאטם של קוראי הספרות לדורותיהם. מכל מקום, הר הזיתים מזeker מעבר לגיאוגרפיה פשוטה, והוא ניצב בלב לבו של סיפור בריחת Dodd מפני אבשלום.

הר המשחית

בפרשת שלמה בספר מלכים נאמר: "או יבנה שלמה במה לכמוש שקז מואב בהר אשר על פנוי ירושלים "(א,יא, ז). לא נזכר כאן שם מקום מפורש, אך הכוונה להר הזיתים, ומובעת כאן התייחסות למקומות אחרים בירושלים: על פנוי ירושלים', ככלומר, ממולה. בתיאור התייחסות מן הגילולים בפרשת יאשיהו המוקם אופיין כך: "ויאת הבמות אשר על פנוי ירושלים אשר מימיין להר המשחית אשר בנה שלמה מלך ישראל [... טמא המלך [...]" (מלכים ב, כג, יג). מול התייחסות הסתמית בסיפור שלמה, בא סיפור יאשיהו אפיקו ימייניו, דרום) הנושא שם ('הר המשחית'). כללית, הכוונה כאן היא לראות באתר מקום שיש בו כדי להשחית, ומה שבפרשת שלמה הוזג עדין בניסוח תמים - 'הר אשר על פנוי ירושלים', הפק במהלך הדורות להר שהוא משחית.

הכינוי 'הר המשחית' נושא קוונטציה שלילית בפני עצמו, אך הוא יכול להיגור גם משיבוש מודע של 'הר המשחית'. אומנם, כפי שציינו לעיל, שם זה לא נזכר במקרא אלא בח"ל, אך הוא עצמו עשוי להתקשר לזיתים (כמו למשל יותם). לפי זה ' mishchit' הינו מעין מדרש ל' mishcha' - מונח שמצויר משיחת השהה פוליה דתית חיובית של הכשרה לשימוש מקודש למדרש השם ' mishcha' - mishchit' נתיחס ביחס. מכל מקום, ברזי כי מדרש השם ההופך כינוי חיובי לשילילי הוא חלק ממשכת אמצעיו הספרותיים של הכתוב בבואו להביע דעתו על הסוגיה בכללותה. עמידה על ההר - יחזקאל

בסיורו הנבואי שמצויר ביחס בין המקדש לעיר ולהר. תהיליך מרכז המתויה בפרקדים אלו הוא עזיבה של ה', וניתן לראות בו ימידה כנגד מדיה. מול טענתם: "ע"זוב ה' את הארץ ואין ה' ראה" (ט, ט), מתברר כי ה' אכן עזוב, אך לא את הארץ כי אם את המקדש. התחנות בתהיליך העזיבה הן: "ויצא כבוד ה' מעל מפטון הבית ויעמד על הכרובים" (יג, יח); "ויעמדפתח שער בית ה' הקדמוני וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה" (יג, יט); וכן מודגשת הכוון הכללי מזרחה (גם הנבואה מונעת בכיוון זהה [יא, א], אך מצוינת שם גם נקודה בדורותם: "והכרבים עומדים בבית" [יג, ג], כך שבძקן הכלול התנוועה אינה פשוטה). בשלב מתקדם יותר מתווארות שתי תחנות נוספות: "ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מקדים לעיר" (יע, כג). בכך מושלמת המגמה הכלכלית מזרחה (ההר אינו מצוין בשמו, אלא ביחסו לעיר 'מקדם לעיר'), ומושלבת בה המגמה של קישור המקדש, העיר וההר בכוח נוכחותו הדינאמית של האל. האם ניתן להזות במקלול הגיאוגרפי המוצג כאן ירחוב מקודשי (במועדון של שטח מובחן שצפיפות האתרים המקודשים בו מעnika לו איקות מיוחדת)? מכיוון שבгин מוטיב העזיבה, נוכחות האל בעיר' ובהר' מוצגת כאן כnocחות של בדייעבד, קשה לדבר על קידוש המרחב 'מקדש-עיר-הר'

ITCHOLLL כל המופיע בספר זכריה. ומכאן קטרה הדרך לראות נוכחות כלשהי הנמשכת גם בין שתי נקודות הזמן הללו, ככלומר, נוכחות מתמדת. הנה כי כן, 'עמידת ה' בהר הזיתים' הינה עניין המאפיין את המקום; מקור מקור והקשרו, אך עשוי להיות קשר היוצר סוג מסוים של נוכחות המבוססת את קדושתו.

עשרה מסעות

שאלת מעמדו של הר הזיתים בעזיבתה ובחזרתנה של הנוכחות האלוהית עולה במדרש. טרם לבן זאת נצין כי המדרשים על הר הזיתים רבים, ולהלן נתיחס בדיוינו על רש"י. כאןណון רק במדרש המציג את סיכום נדודי השכינה (בעיקר על-פי גרסת הbabeli). סיכום זה, הנשען בחלקו על פשט הכתובים, מציר תנועה בת עשרה מסעות, ובתוכו כך מביע עדמה לגבי הר הזיתים ומשמעותו הדתית. נתמקד במסעות האחرونיהם: "אמור רב יהודה בר אידי אמר רבי יוחנן: עשר מסעה נסעה שכינה מקראי, וכנגדן גلتה סנהדרין מגمرا". עשר מסעות נסעה שכינה מקראי: [...] ומחומה לעיר ומעיר להר ומחר למדבר וממדבר עלה וישבה במקומה" (babeli, ראש השנה לא ע"א). המשע' מעיר להר נושא על הפסוק מספר וחזקאל (לעיל), אך ביגודם לסויים של המהלך המתואר ביחסקאל ביהר', כאן מופיע במפורש סיום אחר - במדבר, ולבסוף - סיום על גבי סיום: 'במקומה'. המעבר מההר אל המדבר שואב אולי את השראתו ממודעותיו של המדרש למדבר שממזרח להר הזיתים (מדבר יהודה ובנימין), כביכול, הגיאוגרפיה עצמאית ברקע: מהעיר אל ההר ומההר - מזרחה אל המדבר. מכלול זה אכן משקף את השטח והנוף, אך צפון כאן, כמדומה, גם מחלק אחר, סמלי, שמקופלת בו מעין מעגליות: אם נקודת המוצא לتوزותיו הרוחניות של ישראל היא במתנו תורה, הרי יש כאן חזרה למדבר שבו ניתנה התורה (יההרי' עשוי לרמזו להר סיני), ומשם למקורה המקורי.

הנה כי כן, ניתן לאבחן בנסיבות שונות את פשרם הספרותי והסמליל של המסעות השונים (רוונסון תשנ"ח: 20-17). מכל מקום, ברור כי הסיום בהר הזיתים נדחה כאן למען סיום אחר במתנות אחרות. התוצאה הישירה של מחלק זה היא ההשתחררות מההר הפיסי. ההר, המסיים את פרשת עזיבת הקבוד בספר יחזקאל ומהווה נקודת מוצא בספר זכריה, הופך כאן להיות אחת התחנות ולא האחרונה שבך. ייחודה של הר הזיתים מופקع ולפיכך אין סיבה מיוחדת לדבר על נוכחות דזוקא עליו. מקור אחר המובא בbabeli מחזק מגמה זאת בטענו שה��ובותה של השכינה הייתה דזוקא במדבר: "אמור רב יוחנן: שהה חדש נטענה שכינה ליישראל במדבר שמא יחוירו בתשובה, כיון שלא חזרו אמר: יטיפה עצמוני" (babeli, ראש השנה לא ע"א). רצונו לומר, אם יש ייחודיות מסוימת באחת מן התחנות, הרי זה המדבר. האם ניתן לראות במאמר הדזה את הר הזיתים ממעמדו המיעוד ביחסו ביטוי לפולמוס נגד דעה או רעיון? פולמוס סמוני הינו קשה ליזיהו ואין להוציא מכך אפשרות שכאן מראה נגד הבלה רעונית מסיבות של הר הזיתים שallow מתקשרות בדרך כלשהי למעמדו של ההר בנצרות. מנגד בולטת גישה אחרת: "אמור רב יונתן של שנים ומכחže שהיו השוואים מקפים את ירושלים היהת השכינה עומדת על הר קראה בהיותו קרובי (ישעיהו נה, ו) ולא בקש לעשות תשובה" (פסיקתא רבתי, ותאמור ציון, לא, דף קמג ע"ב). 'במהצאו' ו'בהתו' קרובי ויהקראי להר' האוצר במידת מה את רוח הפשט מכבו הגיאוגרפי והדתני של הר הזיתים ביחס לעיר, אפילו האוצר במידת מה איננה ביחסקאל שבו ההר מוצג כמעין תחנה אחרתה. מבחינת המסר, האמירה המדרשית זו איננה פשוטה; היא מעכימה את מעמדו של ההר בתפיסה היהודית, אך בה בעת מגבילה במעט הזמן את נוכחות האל בו.

הר המשחית - מלבים

רש"י, מתייחס לבימות שלמה בהר הזיתים. בהסבירו לטיהורי יאשיהו נאמר: "הר המשחית - הר המשחחה (משנה מידות ב ד), הוא הר הזיתים וכאן שהזכיר את שמו על ידי עובדה זרה שנייה שמו לגנאי". זהו בעצם מדרש, המתבסס על הخلاف הפועל 'משח' בפועל 'שחת'. דוק, אומנם הגישה כאן מדעית, אך מדרש ספציפי שכזה המתיחס להר הזיתים אכן ידוע בספרות חז"ל. יחד עם זאת, השוואה לשונית-מדעית המסתעמת: "מעל הכרוב - [...] שהשכינה הייתה שורה שם עד הנה, והתחילה להסתלק ולצאת לחוץ מעט, עשר מסעות, וזה מסע הראשון (ראש השנה לא ע"א)" (ט, ג). יחד עם זאת, תבנית זו אינה נכפית על הצירום המקראיים: "על ההר אשר מקדם לעיר - הוא הר הזיתים, וזה מסע שלישית" (יא, כג). בנוكتו במונח 'مسע' כאן הוא מאמצז באופן ברור את פשטוטו של מקרא, שהרי לפי הbabelי המשע להר הזיתים היה התשייע במספר. לשיטתו, המשע הזה גם לא מעניק להר מעמד מיוחד של השכינה בו שכן נוכחות השכינה הזמנית היא בעלת משמעות רק במקרה אחד בלבד בשילונו: "וכל הסילוקים הללו - לפי שבkowski היה מסתלק, ומזכה שישובו" (ראש השנה לא ע"א). יחד עם זאת, במקומות אחרים הוא נocket גישה מדעית מסוימת. נציג להלן כמה מפירושיו העוסקים בהר הזיתים, מתחברים בטופוגרפיה, ונושאים כפי שננסה להראות להלן אופי אידיאולוגי.

קשה להציג הסבר חד משמעי לאופן העקרוני שבו רש"י משתמש במדרשי שמות הבאים 'לنمקי' שמות או שינויים. לדעתנו, הדברים אינם חורגים מהותית מהאופן שבו רש"י משתמש בהסבירם מדרשים באופן כללי. קרי, הוא נשען על עילה לשונית כלשהי, אך יש בהבאות גם צד רעניוני בלתי תלוי, ולא אחת הרעיון מתיחס בעקיפין לביעות זמן. בהקשר זה רואוי להדגיש כי רש"י עיר לחשיבות השמות של עובדה זרה ולצורך בשינויים: "נבו ע"א". יחד עם זאת, במקומות אחרים הוא נocket גישה מדעית מסוימת. נציג להלן כמה מפירושיו העוסקים בהר הזיתים, מתחברים בטופוגרפיה, ונושאים כפי שננסה להראות להלן אופי אידיאולוגי.

דוד בהר הזיתים - שמואל
הנה כי כן, גם אם תפיסת 'הר המשחית' עשויה להתפרש כמדרשי פנים מקראי המצביע את נוכחות העובדה הזרה בהר, הדגשתו על ידי רש"י מחדדת את השקפותו על מעמדו הרעניוני של ההר.

הערה על נוב לא כאן המקום לדון בדעה כי נוב מצויה בהר הזיתים ולבוחן את נכונותה. על פי המקובל כיום, ככל הנראה, אין להוותה שם, אך ברור שמי שסביר כך נשען על אפשרות התצפית הישרה על ירושלים המובלעת בתיאورو של ישעיהו: "עוד היום בבב לעמדו ינפף הר בית ציון גבעת ירושלים" (ישעיהו י, לב). אכן, יהא המיקום המדויק אשר יהיה, הר הזיתים מהוווה תפארה מוצלחת ביותר להנפת היד.

רש"י מפרש: "בנוב - וראה את ירושלים קטנה ונבזית בעיניו, לא חש לדברי אצטגנינו והתחילה להניף ידו בנאה. וכי על עיר כזאת הרגשתו כל חילotti הלווי לינו הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו" (שם י, לב). בדברים אלו מבלייט רש"י את התצפית והמראה, וגם אם לא התיחס מפורשות למיקום, היסוד הגיאוגרפי המאפיין את הר הזיתים אכן קיים כאן.

ה. פולמוס נגד הנזרות

היש בכל הנאמר כאן רמז למודעות של רש"י למדובר הר הזיתים בפרשנות הנוצרית? התולה ברש"י מטרות פולמוסיות בדיון, ואך אם ניתן לעזרך אבחנות מסוימות בין השתקפות הפולמוס בפרשנות התורה שלו להשתקפותו בפרשנות יהדות מקראיות אחרות, אין עוררין על עצם ההשתחוות לה' דוקא שם, מן הסתם יש לחפש תשובה לכך בתחום הפסיכולוגיה הדתית. שציינו, רש"י הזכיר את ההר בהקשרים של הפולמוס עם אדם (הנזרות) ובקשרים משיחיים. הראנו כאן כי בפירושיו אוזות ההר הוא הבליט את מעמדו היהודי של ההר בציירו אותו כמקום תצפית על הארון, תצפית שבוצעה על ידי דוד בכבודו ובעצמו. בכך זה מבלייט רש"י את המונח 'הר המשחית' במשמעותה נגד עובדה זרה - עובדה זרה עשויה לייצג את הנזרות - המטמאת בקשרים מסוימים.

ד. פנים לירושלים - רש"י

בין פשט לדריש
רשי מרבה להתייחס, בפירושיו השונים, להר הזיתים. הוא מקפיד להזות באופן חד משמעי את כינויו האחרים של ההר 'הר המשחחה' וכדומה עם הר הזיתים, ולהזכיר בהקשרים של הפולמוס עם אדם (הנזרות) ובקשרים משיחיים. בפירושו לחזקאל הוא עיר לשאלת עשרה המשועת: "מעל הכרוב - [...] שהשכינה הייתה שורה שם עד הנה, והתחילה להסתלק ולצאת לחוץ מעט, עשר מסעות, וזה מסע הראשון (ראש השנה לא ע"א)" (ט, ג). יחד עם זאת, תבנית זו אינה נכפית על הצירום המקראיים: "על ההר אשר מקדם לעיר - הוא הר הזיתים, וזה מסע שלישית" (יא, כג). בנוكتו במונח 'مسע' כאן הוא מאמצז באופן ברור את פשטוטו של מקרא, שהרי לפי הbabelי המשע להר הזיתים היה התשייע במספר. לשיטתו, המשע הזה גם לא מעניק להר מעמד מיוחד של השכינה בו שכן נוכחות השכינה הזמנית היא בעלת משמעות רק במקרה אחד בלבד בשילונו: "וכל הסילוקים הללו - לפי שבkowski היה מסתלק, ומזכה שישובו" (ראש השנה לא ע"א). יחד עם זאת, במקומות אחרים הוא נocket גישה מדעית מסוימת. נציג להלן כמה מפירושיו העוסקים בטופוגרפיה, ונושאים כפי שננסה להראות להלן אופי אידיאולוגי.

בפירושו לפרשת בריחת דוד מעלה רש"י השגה חשובה: "בא עד הראש... אשר ישתחווה שם לאלהים - אשר היה רגיל להשתחוות שם, כשהיה בא לירושלים, היה רואה ממש את האهل שהארון, והיה משתחזה". רש"י (ובעקבותיו גם ר' יוסוף קרא) מציין שני מאפיינים לדעתו - של הר הזיתים: האחד, מקום על הדריך ('ఈ היה בא לירושלים'), השני, קשר של תצפית לאهل שהארון בתוכו ('יראה ממש את האهل שהארון בתוכו').

איןנו מוצאים בסיס לדבrio של רש"י בספרות המדרש. נחפוץ הוא, פרשנות מדעית מסוימת רואה דוקא בראש' מקום עובדה זרה של דוד, ככלומר מעשה שיש בו פגש וחטא, ולא השתחוות שלו לכינוי האهل: "ואמר רב יהודה אמר רב: בקש דוד לעבד עובדה זרה שנאמר ויהי דוד בא עד הר ראש אשר ישתחווה שם לאלהים' ואין ראש אלא עובדה זרה" (babeli, סנהדרין קו ע"א).

כלומר, רש"י נוטה בפירושו לפ██וק בנגד מדרש מסוימים. האם נשען רש"י על סברה כלשהי? מבחינת פשטוטו של מקרא, כפי שציינו לעיל, אין בקטע זה, ולא במקומות אחרים, עדות לכך מלכתחילה ובviduen עברו דוקא לראש הר הזיתים בדרך בואה ירושלים. קשה לראות בהר הזיתים אחר עיר דרך מרכזית שמצויד את התיאור של רש"י; ומעל כל, כתוב עצמו אין כלל עדות שהיא משתחזה לכינוי הארון.

לאור כל זאת, קשה למצוא הסבר מיוחד מדויק דוד דוקא להר הזיתים; אולי בגל אליז' כלשהו הקשור למונוסטו מהעיר, ואולי ביקש מלכתחילה ובviduen לעברו דרך המקום המשמעוני של השתחחוות לה'. לאפשרות האחורה רומי אולי הכתוב בעצם הדגשנות את הר הזיתים; ואשר לעצם ההשתחוות לה' דוקא שם, מן הסתם יש לחפש תשובה לכך בתחום הפסיכולוגיה הדתית.

אצל רש"י הדברים שונים, ומובלט מוקומו הממלכתי לכארה, והזיקה לארון ולמתקדש. אם כן, זהו פירוש רעניוני שמספר-דורש את הגיאוגרפיה לצורה מסוימת ומדגיש את חשיבותו של ההר בהקשרים מסוימים.

ביבליוגרפיה

אבי יונה 1973

מי אביה יונה, 'הר הזיתים', אנציקלופדיה מקראית ב, ירושלים

אהרוני תשמ"ז

'אהרוני, ארץ ישראל בתקופת המקרא - גיאוגרפיה היסטורית', ירושלים

אליקים תשנ"ה

ני אליקים, שיטות הפרשנית של רש"י על פי פירושיו לתורה, ירושלים

אמית תש"ס

'אמית, לקרוא סיפור מקראי, תל אביב

ארגוב 1981

ני ארגבוב, 'הדרך הרומית מהר הזיתים למעלה אדומים', טבע וארץ כד

בן אליהו תשנ"ט

'בן אליהו, 'הר הזיתים - בין יהודים לנוצרים בתקופת הרומית ביזנטית', בתוך: אי ברוך (עורך), חידושים בחקר ירושלים, הקובץ הרביעי, רמת גן, עמ' 55-63

בר אפרת תשנ"ו

שי בר אפרת, מקרא לישראל - שמואל, תל אביב וירושלים

דוקא את המקום הזה. הבלתיו את נוב כמקום שבו הנוף הצר ידו על ירושלים עשויה להראות את גורלו של מי שקס על המקדש, וזה עשוי להצטרכ לتدמיתו האידיאולוגית של ההר בעניין רשי' ולפוטנציאל הפולמוס הצפוני בו.

הר הזיתים עמד במרקזו של פולמוס תיאולוגי בין יהודים לנוצרים בעת העתיקה (בן אליהו תשנ"ט: 63-55). רש"י, המתפלמס עם הנצרות, עשוי היה להיות ער לטעמו של ההר בנצרות ולמתוח את הפולמוס גם לפרשנותו הקשורה בהר. אין להוציא מכלל אפשרות שרשי' ספג גם מספר זרובבל שהעמיד את ההר כמקום משיחי, ואף לא שהושפע בעקבות מהתיחשות להר הזיתים מספרות נוצרית בת זמנה (למשל זו שתוארה על ידי הרן [2000]).

במונחים, גם הבלתי הפשט בפרשנותו של רש"י ליחזקאל (שבניגוד לשימות מסוות השכינה, רואה בהר הזיתים - מסע שלישי) משרתת פולמוס סמי נגד הנצרות, משום שככל דבקות בפשט מצטרפת להערכתה השוללת את פרשנותה המקראית של הנצרות.

1. סיכום

ב尤נו זה בחנו את האפשרויות להבהיר ספרותיו של פרשנות הר הזיתים במקרא ושל הדרך שבה בוחן רש"י את הפרשנות הללו.

מה עולה מتفسת הר הזיתים כמכלול? טווייה נתונים מקראיים שונים למסכת ר uninית אחת איינו עניין פשוט, וכשההلك כזה מתבצע מובנת, לדעתנו, הנטייה להתרור לקונקרטי, ולהימנע מהגיע לפקעת ר uninיות מופשטת ומסובכת מדי. אם השתמש במטפורה של ציר תמונה, הגיוני לשחר אחר איפוק יצירתי נzheimerת ברגיל למדרשי!), קרי, לצמצם את צביעה, להמעיט בגוניים, ולציירה בקווים חדים וברורים. בהקשר הנידון, בעליוב תמונה מעמדו הר uninוני של הר הזיתים, הגישה המחקרית תסתפק בדרך כלל בהציג נתונים ברורים המctrפים לתמונה של קדושת האתר שעיקריה השקפה בדבר נוכחות האל ופעילות דתית אנושית (השתחיה) בו. זהה תמונה חדה למדי. אך ניתן להוסיף לה שני היבטים, במלוא הזיהירות המתחיבבת: ההיבט הראשון נוגע לקדושה: אין לדבר על קדושת הר הזיתים כעניין העומד בפני עצמו. היא חלק ממכלול, וככזו עומדת מול נוכחות האל בהר הבית, ונינתן אולי אף לדבר כאן על מתח בין שני מוקדים. המתח בולט במיוחד בספר מלכים בהעמדת פולחן מול פולחן - אתרי הפולחן הזר מול המקדש. ביטוי מעניין שלו נמצא במבט-על על ספר שМОאל. כאן הדגש הוא על הידע לעומת הלא-ידע; הר הזיתים המתוואר כמקום לעבודת האל עומד מול הר המורה שעדין לא מכונה בשם ויש בו גורן, בעוד שהמרכזי הדתי (הארון) מצוי עדיין בתוך ירושלים עצמה. בספר יחזקאל הדגש מוסב על הרראשון לעומת האחרון, הר היא מוצב מול המקדש כמעין תחנה אחרונה לכבוד ה' השסתלק מקומו המקורי.

היבט שני הוא מוטיב הבריחה. בתקופ מעמדו השכן לעיר ולמקדש, ההר מנוצל לתאיור תהליכי של עזיבה: בריחת דוד וגם עזיבת ה'. הקדשה עומדת כאן כركע לתהיליך דתי או פסיכולוגי של שינוי עמוק. השכנות היוצרת את המוקדים ואת נתיב העזיבה נשענת על הגיאוגרפיה, אך היא עוטה לבוש ספרותי.

רש"י, מתוך גישה המכירה בערכו של הפשט ומבליל לבטל את השימוש במדרשים, עיר למאפייני היסודות של ההר ולמתוח בין לבין מוקדי הקודשה השכניםים. הוא מציג הסברים למעמדו של הר הזיתים בפרשנות השונות, ובכך מבין בכוונה מסויימת את קדושתו. מתוך אילוץ זמנו ונסיבות העולם היהודי דאז, ניתן להבחן בפירושים דגשים אנטי-נוצריים סמיים המתמודדים עם תפיסת קדושת ההר הנוצרית תוך העצמת הממד היהודי שלו.

גורסמן תשס"ו

אי גורסמן, רש"י, ירושלים

הרביץ תשס"א

או' הרביץ, 'בקעת הר הקודש - זכריה יד, ד וגלגמש 45 VII, בית מקרא

הרון 2000A. Y. Haran, *Le Lys et le globe Messianisme dynastique et imperial en France a l'aube des temps modernes*, Paris**הרון תשס"ו**איי הרון, 'משיחיות פוליטית בצרפת במאות ה-16- 17', בתוך: יי' קפלן (עורך), *שלחי מאות קיצם של עידנים* ירושלים**ואן גמרן 1990**W. A. VanGemeren (ed.)*The New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*
Vol. 2, Michigan**זר כבוד תש"ז**

מי זר כבוד, 'זכירה'

בתוך: אי' מירסקי, פ' מלצר, אי' אלינר וי' קיל (עורכים), *דעת מקרא*, ירושלים**חכם תשמ"ד**

ע' חכם, 'ישעיהו'

בתוך: מי' מדן, אי' מירסקי וי' קיל, (עורכים), *דעת מקרא*, ירושלים**מזר 1965**ב' מזר, 'ירושלם', *אנציקלופדיה מקראית* ג, ירושלים**קוטשר תש"ט**

יי' קוטשר, הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו השלמה מגילות ים המלח, ירושלים

רוזנסון תשנ"זיי' רוזנסון, 'בעלות עם לחוג שלוש פעמים - על עלייה לרגל להר הזיתים בפיוט הארץ-ישראל
הקדום' סיני קיז**רוזנסון תשנ"ח**

יי' רוזנסון, 'مسעות עשרה - על נדודי הסנהדרין בארץ ישראל', אלקנה

רוזנסון תשס"ה

יי' רוזנסון, 'מוסבות שם - על חומות ושמות', דף שבועי, 611 פרשת מטות, בר אילן 46

מקורות התמונות